

SJÄLVREFLEKTION AVSEENDE INKLUDERING I FÖRSKOLAN

European Agency for Special Needs and Inclusive Education

European Agency for Special Needs and Inclusive Education (European Agency) är en oberoende och självstyrande organisation. European Agency samfinansieras av utbildningsministerierna i medlemsländerna och EU-kommissionen med stöd från Europaparlamentet.

Medfinansierat av
EU-programmet
Erasmus+

EU-kommissionens stöd till framtagandet av denna publikation innebär inte att kommissionen ställer sig bakom innehållet i den. Innehållet ger endast uttryck för författarnas åsikter, och kommissionen kan inte hållas ansvarig för hur innehållet kan komma att användas.

Åsikterna som uttrycks av enskilda personer i detta dokument återspeglar inte nödvändigtvis European Agencys, dess medlemsländers eller kommissionens officiella åsikter.

Redaktörer: Eva Björck-Åkesson, Mary Kyriazopoulou, Climent Giné och Paul Bartolo

Utdrag från dokumentet får göras förutsatt att tydlig källhänvisning uppges. Se hänvisningen till Creative Commons-licensen nedan för mer information om upphovsrättsliga frågor. Hänvisning till detta dokument bör se ut som följer: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2017. *Självreflektion avseende inkludering i förskolan*. (E. Björck-Åkesson, M. Kyriazopoulou, C. Giné och P. Bartolo, red.). Odense, Danmark

För bättre tillgänglighet finns detta dokument i tillgänglighetsanpassat elektroniskt format på European Agencys webbplats: www.european-agency.org

Detta dokument är en översättning av den engelska originaltexten. Om det uppstår några tveksamheter om riktigheten i den översatta texten hänvisas till den engelska texten.

ISBN: 978-87-7110-661-9 (elektroniskt format)

Detta verk är licensierad under en Creative Commons Erkännande-IckeKommersiell-DelaLika 4.0 Internationell license. För att ta del av en kopia av licensen besök följande <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2017

Sekretariatet
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Danmark
Tlf: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kontoret i Bryssel
Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tlf: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

INNEHÅLL

INLEDNING	5
INKLUDERING, DELAKTIGHET OCH ENGAGEMANG	6
HUR MATERIALET FÖR SJÄLVREFLEKTION ARBETADES FRAM	7
HUR FRÅGORNA FÖR SJÄLVREFLEKTION KAN ANVÄNDAS	9
SJÄLVREFLEKTION AVSEENDE INKLUDERING I FÖRSKOLAN	10
1. En välkomnande stämning	11
2. Inkluderande social miljö	13
3. Barn-centrerat förhållningssätt	15
4. Barnvänlig fysisk miljö	17
5. Material för alla barn	19
6. Möjligheter att kommunicera för alla barn	21
7. Inkluderande undervisning och lärande	23
8. Familjevänlig miljö	25
LITTERATURFÖRTECKNING	27

INLEDNING

Detta material har tagits fram som en del i ett projekt om Inkluderande Utbildning i Förskolan (IECE-projektet) som genomfördes av European Agency for Special Needs and Inclusive Education mellan 2015 och 2017 (www.european-agency.org/agency-projects/inclusive-early-childhood-education). Det övergripande syftet med projektet var att ta reda på och analysera vad det är som gör förskolan till en inkluderande miljö som är bra för alla barn, och sedan verka för ett sätt att arbeta som kan tillämpas generellt. Inom projektet konstaterades att det fanns ett behov av ett material som personal i förskolan kan använda för att reflektera över inkludering i sin verksamhet, med fokus både på den sociala och fysiska lärmiljön. Tanken är att verktyget för självreflektion ska vara till hjälp i arbetet med att skapa en inkluderande förskolemiljö.

INKLUDERING, DELAKTIGHET OCH ENGAGEMANG

Genom att delta i förskoleverksamhet i tidiga år får alla barn möjlighet till kunskapsinhämtning och utveckling genom stimulerande utmaningar i den sociala och fysiska lärmiljön. Det främsta syftet med självreflektionsverktyget är att öka inkludering i förskoleverksamheten och att erbjuda alla barn möjlighet till **delaktighet**. I detta sammanhang innebär "delaktighet" både **närvaro** och **aktivt engagemang** i aktiviteterna och i samspelet med omgivningen.

"Engagemang" innebär aktivt deltagande i förskoleverksamhetens¹ alla vardagsaktiviteter, och engagemang är det som utgör grunden för inkludering. Engagemang är tätt sammankopplat med lärande och samspelet mellan barnet och den sociala och fysiska miljön. Följande är exempel på engagemang:

- barn som leker tillsammans med ett gemensamt fokus och som turas om
- en kamratgrupp som deltar aktivt i sång tillsammans med läraren
- ett barn som med odelat intresse tittar i en bilderbok
- barn som är upptagna av lek.

Ett exempel på miljöfaktorer som är bra för engagemang är att det finns utrymme utan några fysiska hinder för samspel och att möbler och utrustning är anpassade för barn. Dessa faktorer gäller för alla barn.

En av de faktorer som kännetecknar inkluderande miljöer i förskolan är att man har tänkt igenom vad som krävs för att alla barn ska kunna delta i aktiviteter och ser till att stöd alltid finns till hands direkt när behovet uppstår. På så sätt kan alla barn delta aktivt i tillsammans med andra barn i förskolegruppen i olika aktiviteter.

Syftet med detta material för självreflektion är att förskoleverksamheten ska bli mer inkluderande. Materialet utgår från ett eko-system perspektiv, som innebär att barnets erfarenheter ses som ett resultat av samspelet med dess omgivning. Detta synsätt innebär att alla som arbetar med barnen i förskolemiljön har stor inverkan på barnets engagemang, lärande och utveckling. Samtidigt ingår även de andra barnen i förskolegruppen, föräldrarna och familjen i ekosystemet runt barnet. De, likaväl som den fysiska miljön, påverkar barnens engagemang, utveckling och lärande.

¹ Med "förskoleverksamhet" menas verksamhet för barn från tre års ålder fram tills att de börjar skolan i olika europeiska länder.

HUR MATERIALET FÖR SJÄLVREFLEKTION ARBETADES FRAM

Verktøget för självreflektion fokuserar på samspelet med omgivningen, såväl den sociala som fysiska, i förskolan. Särskild uppmärksamhet riktas mot de miljöfaktorer som påverkar varje enskilt barns delaktighet. Det består av åtta delar med frågor rörande följande aspekter av inkludering:

1. En välkomnande stämning
2. Inkluderande social miljö
3. Barn-centrerat förhållningssätt
4. Barnvänlig fysisk miljö
5. Material för alla barn
6. Möjligheter att kommunicera för alla barn
7. Inkluderande undervisning och lärande
8. Familjevänlig miljö.

Självreflektionsverktøget utformades från början som ett observationsmaterial. Det skulle ge en allmän bild av inkludering i de förskolor som besöktes i IECE-projektet, med fokus på barnens delaktighet.

Inspirationen till observationsmaterialet kom från flera olika väletablerade observationsskalor för inkludering i förskolemiljö (se litteraturförteckningen). Tanken var att verktøget skulle ge en ögonblicksbild av miljön utifrån IECE-projektets huvudfråga: "Vilka är de främsta gemensamma dragen i bra inkluderande utbildning för alla barn i förskolan?" Observationsmaterialet användes vid studiebesök i olika förskolor som arbetade utifrån ett inkluderande perspektiv i åtta länder.

Efter att observationsmaterialet hade använts vid studiebesöken insåg medarbetarna i IECE-projektet att det även skulle kunna fungera som ett verktøg för självreflektion rörande inkludering. Självreflektionsverktøget togs fram genom en valideringsprocess som bestod av tre steg:

1. Först fick en expertpanel bestående av 25 experter på området använda och reflektera över observationsmaterialet i samband med det sista studiebesöket. Experterna fick bedöma hur användbar varje enskild punkt skulle vara i ett självreflektionsverktøg. De förde utförliga diskussioner om hur observationsmaterialet kunde omarbetas till ett självreflektionsverktøg. Deras åsikter arbetades sedan in i den slutgiltiga versionen.
2. Andra steget var att låta fokusgrupper prova självreflektionsverktøget. Fokusgrupperna bestod av forskare och doktorander på tre europeiska universitet. Före fokusgruppsintervjun fick deltagarna skatta hur viktiga frågorna i observationsmaterialet var utifrån sina erfarenheter av inkludering. Sedan fick de ge förslag för att omarbete observationsmaterialet till ett verktøg för

självreflektion. Efter fokusgruppsintervjun utfördes en innehållsanalys varvid man fick fram de viktigaste punkterna.

3. Det tredje steget var att genomföra kognitiva intervjuer för att utröna i vilken utsträckning förskolepersonal, förskole rektorer, föräldrar och ansvariga inom lärarutbildningen ansåg att självreflektionsverktyget är tillräckligt omfattande. De kognitiva intervjuerna genomfördes individuellt och innehöll frågor om kulturell lämplighet i respektive land och om hur användbart det skulle vara. Efter valideringsförfarandet bearbetades självreflektionsverktyget ytterligare innan det offentliggjordes.

HUR FRÅGORNA FÖR SJÄLVREFLEKTION KAN ANVÄNDAS

Frågorna i självreflektionsverktyget är utformade för att ge en bild av hur inkluderande verksamheten är, med fokus på miljöns sociala, kunskapsfrämjande och fysiska aspekter. Verktyget är tänkt att vara flexibelt och kunna anpassas efter användarnas, verksamhetens eller organisationens behov. Förskolorna kan välja att inrikta sig på alla aspekter eller bara på vissa av dem och kan även lägga till egna frågor. På så sätt kan verktyget tjäna som vägledning i förbättringsarbete för olika intressenter, enskilt eller i grupp: för förskolepersonalen, för ledningen, för föräldrar och barn samt inom grundutbildning och fortlöpande professionell utveckling för lärare i förskolan.

Självreflektionsverktyget kan användas för många olika syften. Här följer några exempel:

- för att ge en bild av hur inkluderande verksamheten är
- för att tjäna som underlag för diskussion om inkludering
- för att beskriva, formulera och prioritera förbättringsområden i det praktiska inkluderingsarbetet.

Så här kan självreflektionsverktyget användas:

- Börja med att formulera syftet med självreflektionen:
 - Vad vill du uppnå med hjälp av verktyget?
 - Vad har verksamheten för mål?
 - Vilka ska delta?
- Bekanta dig med de olika delarna och frågorna och välj ut de områden som du vill fokusera på.
- Bestäm hur ni ska arbeta med frågorna.
- Läs och reflektera över varje enskild fråga och skriv ned reflektionerna.
- Skriv ned kommentarer och exempel på situationer eller aktiviteter som åskådliggör eller ger belägg för dina reflektioner.
- Utgå från dina reflektioner och fundera på vilka förändringar som behövs för att göra verksamheten mer inkluderande.
- Sätt upp en prioriteringsordning för förändringarna: Hur ska det se ut när målen är uppnådda?

SJÄLVREFLEKTION AVSEENDE INKLUDERING I FÖRSKOLAN

Frågor	Dina svar
Verksamhetens namn:	
Datum:	
Deltagare:	
<i>Innan du använder självreflektionsverktyget i verksamheten bör du ...</i> fundera över syftet med självreflektionen.	
<i>Efter att ha använt självreflektionsverktyget i verksamheten bör du ...</i> bestämna vad som bör förändras.	
Prioriterade områden:	

1. En välkomnande stämning

Frågor	Dina svar
1.1. Känner sig alla barn och familjer välkomna?	
1.2. På vilket sätt erbjuder förskolan en vänlig, trygg och tilltalande miljö för barn och personal ² ?	
1.3. Hur försöker förskolans ledning skapa en samarbetsinriktad och inkluderande kultur?	
1.4. Hur återspeglas och tillvaratas närområdets mångfald i verksamheten?	
1.5. Hur arbetar förskolan för att barnen ska känna att de tillhör barngruppen?	
1.6. Tror du att något barn kan känna sig utanför?	

² I verktyget avser begreppet "personal" alla som arbetar inom förskolan.

Frågor	Dina svar
1.7. Vad skulle du vilja förändra?	

2. Inkluderande social miljö

Frågor	Dina svar
2.1. Bygger personalen upp en personlig relation till varje barn?	
2.2. Hur underlättas samspel och lek för alla barn?	
2.3. Hur ges alla barn möjlighet att delta i gruppaktiviteter?	
2.4. Hur uppmuntras barnen att respektera olikheter i barngruppen?	
2.5. Hur uppmuntras barnen att utveckla positiva beteenden?	
2.6. Hur ges barnen möjligheter att lösa konflikter?	

Frågor	Dina svar
2.7. Vad skulle du vilja förändra?	

3. Barn-centrerat förhållningssätt

Frågor	Dina svar
3.1. Utgår aktiviteterna från barnens intressen och val?	
3.2. Tas hänsyn till barnens åsikter och frågor?	
3.3. Är alla barn delaktiga i beslut som är viktiga för dem?	
3.4. Underlättas övergången mellan aktiviteter för alla barn?	
3.5. Har alla barn tillgång till personligt stöd för lärande (genom personal eller andra resurser) när det behövs?	
3.6. Har personalen tillgång till extra stöd och/eller stöd utifrån när det behövs?	

Frågor	Dina svar
3.7. Vad skulle du vilja förändra?	

4. Barnvänlig fysisk miljö

Frågor	Dina svar
4.1. Är förskolan (utom- och inomhusmiljön) tillgänglig för alla barn?	
4.2. Ges alla barn möjlighet att delta i förskolans aktiviteter?	
4.3. I hur stor utsträckning är förskolan trygg och hälsosam för barnen?	
4.4. Är möbler och utrustning anpassade för alla barn?	
4.5. Hur ser man till att det finns möjlighet för alla barn att delta i aktiviteter utanför förskolan (till exempel utflykter, besök, idrottsaktiviteter och liknande)?	

Frågor	Dina svar
4.6. Vad skulle du vilja förändra?	

5. Material för alla barn

Frågor	Dina svar
5.1. Är leksaker och material intressanta, lätt tillgängliga och engagerande för alla barn?	
5.2. Används leksaker och material för att utmana barnens initiativtagande, självständighet, nyfikenhet och kreativitet?	
5.3. Används material för att främja kommunikation, språk, läs- och skrivkunighet, matematikkunskaper och naturorientering?	
5.4. Används anpassat material för att underlätta lek och lärande för alla barn?	
5.5. Återspeglas kulturell mångfald i leksaker och material?	
5.6. Uppmuntras barnen till att leka tillsammans och dela med sig av leksaker och material?	

Frågor	Dina svar
5.7. Vad skulle du vilja förändra?	

6. Möjligheter att kommunicera för alla barn

Frågor	Dina svar
6.1. Erbjuder förskolan möjligheter för alla barn att kommunicera och använda språket?	
6.2. I hur stor utsträckning genomförs aktiviteter som utvecklar barnens språk och logiska tankeförmåga?	
6.3. Erbjuder förskolan möjligheter för alla barn att berätta om sina tankar, känslor och bekymmer i samtal med de andra barnen?	
6.4. Hur ges barn med olika modersmål möjlighet att uttrycka sig och bli förstådda av personalen och de andra barnen?	
6.5. Används olika sätt att underlätta kommunikation för alla barn (till exempel bilder, grafiska symboler, teckenspråk, punktskrift och olika tekniska hjälpmedel)?	

Frågor	Dina svar
6.6. Vad skulle du vilja förändra?	

7. Inkluderande undervisning och lärande

Frågor	Dina svar
7.1. Deltar alla barn i den ordinarie verksamheten?	
7.2. Har förskolan höga förväntningar på alla barn?	
7.3. Hur uppmärksammas alla barns ansträngningar och framgångar?	
7.4. Hur tas mångfald och barnens individuella styrkor och resurser tillvara i aktiviteter och i lärandet?	
7.5. Hur observeras och kontrolleras barnens engagemang, lärande och behov av stöd?	
7.6. Har personalen möjlighet till fortlöpande professionell utveckling avseende inkluderande undervisning?	

Frågor	Dina svar
7.7. Vad skulle du vilja förändra?	

8. Familjevänlig³ miljö

Frågor	Dina svar
8.1. Känner föräldrar sig välkomna, och bjuds de in att delta i förskolans aktiviteter?	
8.2. Hur arbetar man för att bygga upp en förtroendefull relation till familjerna?	
8.3. Har föräldrarna tillräckligt med information om de dagliga aktiviteterna?	
8.4. Hur är föräldrarna delaktiga i beslut om deras barns lärande, utveckling och behov av stöd?	
8.5. Hur deltar föräldrar i planering, genomförande och uppföljningen av barnens engagemang och lärande?	

³ Med "familj" menas vanligen föräldrar/målsmän men det kan även vara andra personer i barnens vardag.

Frågor	Dina svar
8.6. Vad skulle du vilja förändra?	

LITTERATURFÖRTECKNING

- Farran, D.C. och Bilbrey, C., 2004. *Narrative Record [observationsdokumentation]*. Opublicerat arbetsverktyg som kan beställas från D.C. Farran, Peabody Research Institute, Vanderbilt University, Nashville, Tennessee
- Granlund, M. och Olsson, C., 1998. 'Your experience of interaction with the child' [din erfarenhet av samspel med barnet], i M. Granlund och C. Olsson (red.), *Familjen och habiliteringen*. Stockholm: Ala
- Granlund, M. och Olsson, C., 1998. 'Other children's interaction with the child' [andra barns samspel med barnet], i M. Granlund och C. Olsson (red.), *Familjen och habiliteringen*. Stockholm: Ala
- Harms, T., Clifford, R.M. och Cryer, D., 1998. *Early Childhood Environment Rating Scale [skattningsskala för utvärdering och utveckling i förskolan]*. New York: Teachers College Press
- King, G., Rigby, P., Batorowicz, B., McMain-Klein, M., Petrenchik, T., Thompson, L. och Gibson, M., 2014. 'Development of a direct observation Measure of Environmental Qualities of Activity Settings' [om att utveckla en metod för mätning av miljöegenskaper i aktivitetsverksamhet genom direktobservation] *Developmental Medicine & Child Neurology*, 56 (8), 763–769
- McWilliam, R. A., 1991. *Children's Engagement Questionnaire [frågeformulär om barns engagemang]*. Chapel Hill, North Carolina: Frank Porter Graham Child Development Center, University of North Carolina at Chapel Hill
- Pianta, R. C., 2015. *Classroom Assessment Scoring System® (CLASS) [skattningssystem för klassrumsutvärdering (CLASS)]*. Charlottesville, Virginia: Center for Advanced Study of Teaching and Learning. curry.virginia.edu/about/directory/robert-c.-pianta/measures (senast hämtat april 2017)
- Soukakou, E.P., 2012. 'Measuring Quality in Inclusive Preschool Classrooms: Development and Validation of the Inclusive Classroom Profile (ICP)' [mäta kvalitet i inkluderande förskolor: utveckling och validering av den inkluderande klassrumsprofilen (ICP)] *Early Childhood Research Quarterly*, 27 (3), 478–488
- Sylva, K., Siraj-Blatchford, I. och Taggart, B., 2010. *ECERS-E: The Early Childhood Environment Rating Scale Curricular Extension to ECERS-R [ECERS-E: ämnesutökning till skattningsskalan ECERS-R för förskolan]*. Stoke-on-Trent: Trentham Books